

## MULOQOTNING PERTSEPTIV JIHATI

Karakulova Umida Abduvakilovna

O‘zMU Jizzax filiali “Oila psixologiyasi” kafedrası o‘qituvchi

Abdurasulova Xabiba Shodiyor qizi

Ochilova Marjona Kamoliddin qizi

O‘zMU Jizzax filiali “Yoshlar psixologiyasi” yo‘nalishi 2 kurs talabasi

### Annotatsiya:

Mazkur maqolada muloqot va muloqotning perseptiv tomonlari yoritilgan. O‘zaro aloqada tomonlarning bir-birini idrok qilishi hamda muloqot faoliyati haqida umumiy ma’lumot berilgan.

**Kalit so‘zlar:** Muloqot, shaxs, munosabat, faoliyat, axborot almashinuvi, S. L. Rubinshteyn, pertseptiv jihati, steriotiplashtirish.

Taniqli psixolog S. L. Rubinshteyn shunday deb yozgan edi: “Kundalik hayotga odamlar bilan muomalaga kirisharkanmiz, biz ularning xulq - atvoriga mo‘ljallanmiz. Negaki biz ularning tanqidiy ma’lumotlariga ma’lumotlari mohiyatini go‘yo o‘qib ya’ni mag‘zini chaqib chiqamiz va shu yo‘sinda kontekstda mujassamlashadigan matnning ichki psixologik jihati mavjud bo‘lgan mazmunini aniqlaymiz”.

Bunday o‘qish naridan beri tez yuz beradi, chunki tevarak atrofdagilar bilan muomala jarayonida avtomatik tarzda amal qiladigan psixologik ichki ma’no hosil bo‘ladi.

Muomala pertseptiv jihati bu kishining kishi tomonidan idrok etilishi, tushunilishi va baholanishi demakdir. Identifikatsiyalash - bir kishi ikkinchi kishini uning ta’rifini o‘z ta’rifiga anglanilgan yoki anglanilmagan tarzda o‘xshatilishi orqali tushinish usulidir.

Shaxslararo idrok etish jarayonida teskari aloqa, xabar beruvchi funktsiyani va o‘zini - o‘zi boshqarish funktsiyasini bajaradi. Steriotiplashtirish – xulq -atvor shakllarini tasniflash va ularni hozirgacha ma’lum va mashhur deb sanalgan ya’ni ijtimoiy qoliplarga mos keladigan hodisalar jumlasiga kiritish yo‘li bilan ularning sabablarini o‘zgartirishdan iboratdir. Ko‘p hollarda insonlarning bir-birlarini idrok etishlari «ijtimoiy pertsepsiya» sifatida namoyon bo‘ladi. Muloqotning bu jihati ijtimoiy pertsepsiya haqidagina emas, balki shaxslararo pertsepsiya haqida hamdir. Inson jamiyatda shaxs sifatida qabul qilingani sari muloqotda ham shaxs sifatida namoyon bo‘ladi. S.L. Rubenshteyn aytganidek: «Biz insonni tashqi xulq - atvoriga qarab o‘qiymiz». «Boshqa odamni bila turib, o‘rganayotgan individning o‘zi ham shakllanadi» deb yozgan edi L.S. Vigodskiy. Insonni inson tomonidan idrok etilishida kamida

ikki kishi jalb qilingan bo'lishi lozim bo'lib, ularning ikkalovi ham faol sub'ektdir. O'zini boshqa inson tahlil qilishini o'z ichiga identifikatsiya va refleksiyaning kiritadi.

Odamlarda samarali muomala o'rnatish malakalarini tasodifiy ravishda tarkib topadi yoki ta'limning yordamchi maxsuli sifatida yuz beradi. Katta maktab yoshidagi o'quvchilar xulq-atvori qoidalariga bag'ishlangan ommabop adabiyotlarni o'qir ekan, muloqot madaniyatining ba'zi jihatlari bilan tanishadi. Lekin muomala malakalarini maxsus o'rgatilishi alohida bir vazifa bo'lib pedagog uchun uning qanchalik muhim ekanligini trening, ya'ni muomalaning mashq qilinishi bu vazifaning hal etish yo'llaridan biri sifatida namoyon bo'ladi. Sotsial psixologik trening, ya'ni muomalaning mashq qilinishi bu vazifaning hal etish yo'llaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Sotsial psixologik treningning mazmunan ikki xil vazifani:

1. Muomalaning va shu jumladan pedagogik muomalaning umumiy qonuniyatlarini.
2. Pedagogik kommunikatsiyaning texnologiyasini egallash, ya'ni professional pedagogik muomala va malakalari shakllanishini o'z ichiga oladi.

Psixologik pedagogik treningning shakllaridan yana biri tipik pedagogik vaziyatlarining misol uchun imtihonlarni modellastiruvchi amaliy o'yinlari. Muomala trening, ya'ni muomalani mashq qilish o'qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirish sistemasida pedagogik ishning yangi shakli bo'lib, pedagogik ta'lim uchun juda istiqbolli hisoblanadi.

Bog'lanish lotincha son ya'ni "yaqinlashish" degan so'zdan olingan, munosabatga kiruvchilar o'rtasida ikki tomonlama aloqa bo'lishini taqozo etadi. Bunga erishish va uni ko'ngildagidek rivojlantirish sharti munosabatga kirishuvi shaxslarni o'zaro bir-biriga hurmati va ishonchidan iboratdir. Agar pedagog o'z tarbiyalanuvchilariga ishonch va hurmat bilan munosabatda bo'lsa, u har qancha printsiplial va talabchan bo'lgan taqdirda ham, uning eng arzimmas tanbehlari ham ta'sirli bo'ladi.

Munosabat jarayonlari har doim va barcha vaziyatlarda ham sip – silliqgina va ichki qarama qarshiliklarsiz yuz beradi deb tasavvur qilishi yaramaydi. Ayrim vaziyatlarda bir-birini inkor etuvchi qadriyatlar, vaziyatlar va maqsadlarning mavjudligini aks ettiruvchi pozitsiyalar antoganizmi yuzaga chiqadiki, ba'zan bu o'zaro adovatni keltirib chiqaradi, shaxslararo majaro sodir bo'ladi. Majarolarning kelib chiqishiga, shuningdek munosabatga kiruvchilarning o'zaro birgalikda harakat qilishlariga g'ov bo'lgan va bartaraf etilmagan ma'naviy anglashilmovchiliklar ham sabab bo'ladi. Munosabatlardagi ma'naviy anglashilmovchilik - bu aytilgan talabning, iltimosning, buyruqning ma'nosi munosabat bog'lashga sheriklar uchun muvofiq emasligidir. Bu hol ularning o'zaro hamjihatligi va birgalikda harakat qilish uchun to'sqinlik tug'diradi.

Har qanday ma'lumotni belgilar aniqrog'i belgilar tizimi orqali bilish mumkin. Kommunikativ jarayonida qo'llaniladigan bir necha belgilar tizimi mavjud. Bular verbal kommunikatsiya (nutq orqali) va noverbal (nutq bilan bog'liq bo'lmaydigan belgilar orqali)

kommunikatsiyadir. Verbal kommunikatsiyada inson nutqi belgilar tizimi sifatida qo'llaniladi. Nutq inson tomonidan qo'llaniladigan tovushlar signallari yoki yozma belgilardan iborat bo'lib, ular orqali muloqotdan olingan ma'lumot qayta ishlanadi, saqlanadi va uzatiladi. Bu jarayon til orqali amalga oshiriladi. Til so'z belgilari tizimi bo'lib, u muloqot jarayonida psixik faoliyat mahsuli bo'lib yuzaga keladi.

Nutqning o'ziga xos turlari mavjud – tashqi, ichki, og'zaki, yozma va xokozo. Kommunikativ jarayonda o'zaro munosabatga kirishuvchilarni bir-birlari tushunishlari juda muhimdir. Buyuk frantsuz yozuvchisi Antuan Sent Ekzyuperi «Muloqot bu shunday ne'matki, u orqali inson lazzatlanadi deb yozgan edi. So'zning mohiyati haqida Sa'diy «Aqlmisan yoki ahmoq, kattamisan yoki kichik buni biror so'z aytmaganigcha bila olmaymiz» degan edi.

Yozma nutq insoniyat tarixida og'zaki nutqdan ancha keyin paydo bo'lgan. Yozma nutq fanda foydalaniladigan murakkab umumlashmalarning rivojlantirishida, badiiy timsollarni etkazishda muhim rol o'ynaydi. Nutq o'zining fizologik negiziga ko'ra eshitish va harakat analizatorlari faoliyatini bajaradi. Nutqni programmalashtirish – nutqiy ifodaning, ya'ni kishi bildirmoqchi bo'lgan fikrning ma'naviy o'zagini tuzishda birinchi bosqich hisoblanadi, ikkinchi bosqich jumlaning sintaktik strukturasini tuzishdan iboratdir.

Noverbal kommunikatsiyaga – belgilarning optik kinetik tizimi kirib, ularga jestlar (qo'l harakatlari), mimika (yuz harakatlari) va pontomimika (Eol - oyoq, tana harakatlari) kiradi. Jestlar – insonning qo'l harakatlari bo'lib, u orqali insonning ichki holati biror bir ob'ektga munosabati va tashqi olamga yo'nalganligi ifodalanadi. Mimika – inson yuz harakatlarining bir qismi bo'lib, u orqali insonning o'ylari, xatti - harakatlari, tasavvurlari, xotirlashi, taajubi va hokozolar namoyon bo'ladi.

Pontomimika – inson tanasi yoki uning qismlari yordamida ifodalanadigan harakatlardir tizimidir.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, kundalik muloqot jarayonida so'zlar 7 % ni, tovush va intonatsiya 38 % ni, nutqsiz muloqot esa 55 % ni tashkil etadi.

Noverbal kommunikatsiyaning paralingvistik va ekstralingvistik belgilar tizimi ham mavjud. Bular lokalizatsiya tizimi bo'lib, u ovoz sifatida uning deapozani nutqdagi pauzalar, yo'tal, yig'i, kulgu nutq tempida namoyon bo'ladi.

## ADABIYOTLAR

1. Abduvakilovna, K. U. (2024, March). IJTIMOIIY NORMALAR VA MULOQOT FAOLIYATINING O 'ZARO ALOQADORLIGI. In E Conference Zone (pp. 5-10).
2. Abduvakilovna, K. U., & Bekmurod o'g'li, T. N. (2024, March). RUS PSIXOLOGLARINING MULOQOT HAQIDAGI QARASHLARI. In E Conference Zone (pp. 1-4).

3. Abduvakilovna, K. U., & Farxod o'g'li, P. X. (2023). SUITSIDAL XULQ-ATVORNI KELTIRIB CHIQUARUVCHI SABABLARI. Scientific Impulse, 2(15), 239-242.
4. Abduvakilovna, K. U., Qizi, G. U. S. M., & Qizi, A. G. A. (2023). OQUV JARAYONIDA SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK TOMONLARI. Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi, 1(1), 766-769.
5. Karakulova, U. A., Albekova, Y. O. Q., & Abduraxmonova, H. Z. Q. (2023). DEVIANT XULQ-ATVOR MUAMMOSI VA OILAVIY MUNOSABATLARNING O'ZARO ALOQADORLIGI. Academic research in educational sciences, 4(TMA Conference), 801-806.
6. Abduvakilovna, K. U. (2024, March). IJTIMOIIY NORMALAR VA MULOQOT FAOLIYATINING O'ZARO ALOQADORLIGI. In E Conference Zone (pp. 5-10).
7. Abduvakilovna, K. U. (2023). OGISHGAN XULQ-ATVOR VA UNI SHAKLLANTIRUVCHI OMILLAR.
8. Каракулова, У., Хайдаркулов, Х., & Хайдарова, Б. (2023). Bolaning tengdoshlari bilan muloqotining o'ziga xosligi. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 453-457.
9. Каракулова, У., Бердиева, С., & Реджепбаева, А. (2023). Bolalar muloqotning psixologik-pedagogik xususiyatlari. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 457-461.
10. Каракулова, У., Бердиева, С., & Реджепбаева, А. (2023). Bolalar muloqotning psixologik-pedagogik xususiyatlari. Информатика и инженерные технологии, 1(2), 457-461.